

ПОРУШИТИ З МІСЦЯ

«Касаційні фільтри» не виконують мети зменшення навантаження на судову систему, а лише призводять до порушення права учасників процесу на доступ до суду

Питання доступу до правосуддя завжди було одним із ключових для кожної судової реформи. Попри закріплене право на доступ до суду в статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) роз'яснив, що право на доступ до суду не є абсолютним та може обмежуватись державою, але так, щоб сама суть права не була зведена нанівець.

Мета впровадження таких обмежень — зменшення навантаження на судову систему шляхом обмеження можливості подачі завідомо необґрунтованих («технічних») скарг. Такий механізм, з одного боку, повинен сприяти дисциплінуванню учасників процесу, щоб останні реально оцінювали перспективи звернення до суду або оскарження рішення суду до вищестоящої інстанції, а з іншого — не допускати випадків штучного порушення права на доступ до суду.

ПІДСТАВИ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ

15 січня 2020 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» (Закон), яким у процесуальні кодекси було внесено ряд змін, зокрема змінено підстави, з яких сторона може оскаржити рішення судів нижчестоящих інстанцій в касаційному порядку — так звані касаційні фільтри.

Зокрема, з урахуванням нових «касаційних фільтрів» підставами касаційного оскарження судових рішень є:

1) застосування норми права здійснене без урахування правового висновку Верховного Суду щодо застосування норми у подібних правовідносинах;

2) обґрунтованість необхідності відступлення від існуючого правового висновку Верховного Суду

➤ **ОЛЕКСІЙ СТЕПАНЕНКО:** ➤ «ВСТАНОВЛЕННЯ ФОРМАЛЬНОГО ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ ВІДХИЛЕННЯ КАСАЦІЙНИХ СКАРГ Є НЕВИПРАВДАНИМ»

щодо застосування норми права у подібних правовідносинах та застосування судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) відсутність висновку Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) наявність грубих порушень норм процесуального права.

Більша частина підстав для касаційного оскарження рішень судів зводиться до питань, пов'язаних із наявністю або відсутністю правового висновку Верховного Суду в тому чи іншому питанні.

При цьому за відсутності в касаційній скарзі однієї з підстав касаційна скарга не може бути прийнята до розгляду Верховним Судом.

БУТИ В МЕЖАХ

Починаючи з січня 2020 року, суди активно почали застосовувати «касаційні фільтри», що дає змогу проаналізувати практику застосування нових підстав для касаційного оскарження як з боку адвокатів, так і з боку суду.

Говорячи про Верховний Суд, необхідно розуміти, що на стадії касаційного перегляду рішень суду правосуддя вже фактично є таким,

що відбулось, а функція Верховного Суду зводиться винятково до перевірки правильності справляння правосуддя судами нижчих інстанцій.

Однак система «касаційних фільтрів», встановлюючи обмеження щодо касаційного оскарження винятково з підстав, пов'язаних з правовими висновками Верховного Суду, позбавляє учасника процесу права оскаржити в касаційному порядку рішення суду, яке має явні недоліки (наприклад, було прийняте при неповному дослідженні обставин справи), хоч і з урахуванням правових висновків Верховного Суду.

Варто також звернути увагу на зміни, які були внесені в процесуальні кодекси в частині меж перегляду справи Верховним Судом. Зокрема, переглядаючи в касаційному поряд-

ку судові рішення, суд касаційної інстанції не може виходити за межі доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження.

Окреслена проблема набуває ще більшої актуальності в розрізі проблеми якості правосуддя в судах першої та апеляційної інстанцій. З урахуванням того, що на сьогодні відсоток скасованих або змінених касаційним судом рішень судів нижчої інстанції становить від 30 % до 48 % залежно від юрисдикції, встановлення досить формального обмеження для відхилення касаційних скарг є не виправданим.

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Досить сумнівним вбачається досягнення мети впровадження «касаційних фільтрів», а саме — зменшення навантаження на суд.

Аналізуючи зміст «касаційних фільтрів», виникає питання: як суд має встановити на стадії відкриття касаційного провадження (до початку розгляду касаційної скарги по суті) чи справді у цій справі є питання врахування або відступлення від правового висновку, або ж чи наявний відповідний правовий висновок, який має значення для справи?

Лише за 2019 рік, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, Верховний Суд прийняв понад 50 тисяч рішень.

Тобто суд змушений фактично до відкриття касаційного провадження дослідити матеріали справи та здійснити аналіз практики Верховного Суду на предмет наявності правових висновків та/або встановити відсутність правового висновку у конкретному питанні.

Суд повинен здійснити розгляд справи на стадії відкриття провадження, що аж ніяк не зменшує навантаження на судову систему, натомість призводить до обмеження учасників справи у праві на участь у такому розгляді.

Невизначеним залишається також питання стосовно того, що ж необхідно вважати правовим висновком у розумінні касаційних фільтрів? Лише структура постанов Великої Палати містить розділ

«Висновки», що дає змогу визначити правовий висновок у конкретній справі. Структура ж постанов Верховного Суду, прийнятих у складі колегій, не містить розділу «Висновки», що фактично ускладнює процес визначення, що ж саме вважати в такому рішенні «Правовим висновком». На практиці касаційні суди досить часто стикаються з проблемою, коли особа, подаючи касаційну скаргу, посилається на неврахування судом висновку касаційного суду, який має загальний характер та не впливає на суть правовідносин, які є предметом спору. У такому разі формально касаційна скарга відповідає вимогам процесуального законодавства в розрізі касаційних фільтрів. Однак чи можна вважати відсутність посилання в рішенні суду на статтю 3 ЦК України як на неврахування «правового висновку» Верховного Суду? Питання залишається спірним.

НЕДОСЯГНУТА МЕТА

Враховуючи таку значну кількість рішень, які щороку приймаються Верховним Судом, вбачається доцільним запровадження механізму узагальнень практики Верховного Суду шляхом уніфікації обов'язкових для застосування судами правових висновків Верховного Суду. Такий механізм принаймні спростив би процес визначення обов'язкових для

➤ **МЕХАНІЗМ «КАСАЦІЙНИХ ФІЛЬТРІВ» НА СЬОГОДНІ Є НЕДОПРАЦЬОВАНИМ**

застосування правових висновків як для сторін під час складання касаційної скарги, так і для суду під час вирішення питання відкриття касаційного провадження. Більше того, уніфіковані правові висновки усунули б невизначеність у питанні щодо того, що саме вважати правовим висновком у розумінні відповідних «касаційних фільтрів».

Спірною є підстава касаційного оскарження, яка стосується необхідності відступлення від існуючого правового висновку Верховного Суду. Чинне процесуальне законодавство поруч із касаційними фільтрами передбачає самостійні норми, які містять підстави для передачі справи на розгляд Об'єднаної палати або ж Великої Палати Верховного Суду. Однією з таких підстав є саме необхідність відступлення від правового висновку Верховного Суду. При цьому логіка зазначених норм передбачає, що наявність підстав для передачі справи на розгляд Об'єднаної або Великої Палати суд може встановити лише під час роз-

гляду справи. У такому разі, в розрізі відповідного «касаційного фільтру», вирішуючи питання необхідності відступлення від висновку Верховного Суду, касаційний суд фактично повинен здійснити розгляд справи до відкриття провадження. Однак учасники процесу в такому разі позбавлені права участі в судовому засіданні та не можуть надати своїх заперечень щодо необхідності відступлення від правового висновку Верховного Суду.

Більше того, за необхідності фактичного здійснення розгляду справи роль касаційного суду в такому випадку зводиться лише до відкриття касаційного провадження, адже у разі наявності підстав для відступлення від правового висновку розгляд такої справи має бути здійснено Об'єднаною палатою або Великою Палатою.

Можна зробити висновок, що механізм «касаційних фільтрів» на сьогодні є недопрацьованим, що породжує багато питань у порядку їх застосування як у суддів, так і в учасників процесу. «Касаційні фільтри» не виконують мети зменшення навантаження на судову систему, а лише призводять до порушення права учасників процесу на доступ до суду, створюючи формальні обмеження для прийняття касаційних скарг та можуть бути інструментом для зловживань з боку суду.